

Romeo GURAKUQI

**SHQIPËRIA NË “LUFTËN E MADHE”, NGA ANARKIA
POLITIKE DHE PUSHTIMET E FQINJËVE, TEK
AUTONOMIA E KONTROLLUAR NGA SHTETI
PROTEKTOR AUSTRO-HUNGAREZ, PAVARËSIA E
MBIKËQYRUR E ITALISË DHE REPUBLIKA E KORÇËS**

Abstrakt:

Kumtesa ime është një paraqitje e rezultateve të kërkimit dyvjeçar mbi historinë e Shqipërisë në “Luftën e Madhe”, 1914-1918, që korrespondon , së pari, me historinë e rrëzimit të Shtetit të Parë të Shqipërisë (3 shtator 1914 - 28 shkurt 1916), ose me atë që njihet ndryshe si Koha e Mbrapshtë e Shqipërisë; dhe së dyti, me administrimin austro-hungarez (më tej A-H) të 2/3 të Shqipërisë dhe administrimin italian dhe francez në zonat respektive të pushtimeve të tyre në jug të kufirit zyrtar. Për këtë arsye, kumtesa në pjesën e parë do të ekspozojë rezultatet e kërkimit, ndërsa në pjesën e dytë do të paraqesë një analizë të arsyeve të kolapsimit të shtetit, sistemeve politike dhe shoqërive paraindustriale të ngjashme me Shqipërinë e kësaj kohe, dilemën e sigurisë dhe veçoritë e nacionalizmit shqiptar.

Fjalët kyç: Shqipëria, Austro-Hungaria, Italia, Republika e Korçës.

Në dy vitet që pasuan pavarësinë dhe njohjen ndërkombëtare shtetërore, Shqipëria nuk njohu paqe. Eksperimenti i formësimit të shtetit u udhëhoq nën disa cikle vështirësish shumë të mëdha. Vendi nuk kishte një traditë politike, as edhe një entuziazëm nacional të

shtrirë në të gjithë shoqërinë, as edhe qëllime të përbashkëta mes degëve të ndryshme të nacionit, as edhe ideale të tilla të ngulitura dhe të përhapura në çdo pore të shoqërisë. Faktorët shumëvjeçarë që e penguan një zhvillim të rregulluar dhe progresiv të nacionit dhe vonuan lindjen e shtetit, sërisht u ringjallën duke e dobësuar Shqipërinë në Kohën e Lindjes së Parë. Shqiptarët, me përjashtim të një pakice të ndërgjegjshme, të përhapur në të gjithë vendin, si një minorancë progresiste në detin e pafund të prapambetjes, nuk sakrifikuan për mirëqenien e përgjithshme shtetërore, dinjitetin identitar personal dhe bashkësinë shtetërore.

Gushti dhe shtatori 1914 ishte koha e shpërbërjes së plotë të asaj çfarë ishte krijuar nga procesi i brendshëm dhe i jashtëm shtetformues, Principata e Shqipërisë, që është periodha e ndërprerjes së linjës së njësimi kombëtar, politik, administrativ e kulturor dhe e kohezionit të njësisë institucionale shqiptare, rrymës albaniste të themeluar nga Ismail Qemali dhe etërit e Vlorës më 1912, që vijoi më pas me Principatën e Shqipërisë, me mbështetjen e Komisionit Ndërkombëtar të Kontrollit (KNK).

Pas shtatorit 1914 dhe deri në fund të vitit 1918, Shqipëria përjetoi:

1. kolapsin e shtetit të vet të ndërtuar mbi parimet europiane të qeverisjes monarkiko-kushtetuese, shekullarizmit, të lirisë, të drejtave civile për të gjithë, nën kontrollin e Fuqive të Mëdha të kohës;
2. përjetoi anarkinë politike, luftën civile të shkaktuar nga mospranimi i shtetit të europianizuar dhe monarkut europian nga ana e një pjese të popullsisë së vendit, për shkak të ndërgjegjes së deformuar nacionale të segmenteve të caktuara të popullsisë; ndërhyrjen e agjenturave otomaniste, serbe, malaziasë dhe greke përkundër stabilitetit të përgjithshëm të shtetit, por edhe të qeverisjeve vendore, për shembull në Shkodër, Korçë;
3. mposhtjen e nacionalistëve të Vlorës më 1912, tërheqjen tërësore të kësaj elite patriotike dhe të ftilluar, strehimin e tyre të përkohshëm në “qiejt” e paktë të lirë nga interferenca e faktorëve antishqiptarë brenda dhe jashtë Shqipërisë;

4. prapësimin e arritjeve restauruese të kohës së Pavarësisë së Parë (28 nëntor 1912-3 shtator 1914) mbi flamurin nacional, gjuhën shqipe si gjuhë zyrtare, shkollën kombëtare, administrimin e balancuar krahinor dhe ndër-religjioz;
5. pastrimin etnik mbi baza religjioze të popullsisë shqiptare myslimane në jug prej trupave vorio-epirote, të shqiptarëve katolikë në jug të lumit Mat prej ehlikjamistëve dhe esadistëve, popullsisë së Kelmendit prej trupave malaziasë dhe popullsisë shqiptare të Kosovës prej trupave serbe; ripushtimin prej ushtrive të vendeve me synime të kahershme strategjike pushtuese dhe copëtuese të territorit nacional të Shqipërisë (Greqia, Serbia dhe Mali i Zi); pushtimin e kufizuar kontrollues, për arsye strategjike, të Italisë, të Sazanit dhe Vlorës me hinterland, që gjithsesi nuk u drejtua përkundër nacionalizmit dhe disa fitoreve kulturore dhe arsimore të Shqipërisë së Parë të Pavarur.

Dezintegrimi i shtetit, fuqizimi i tri lëvizjeve politike dhe ushtarake regresiste, antishtetërore dhe shpërbashkuese, gjegjësisht vorio-epirote, otomaniste-ehjlikjamiste dhe esadiste, ndikuan jo vetëm në shkatërrimin e shtetit, lehtësimin e ndërhyrjes pushtuese greke në jug të vendit, ndërhyrjet dhe provokimet e herëpashershme serbe dhe malaziasë në gjysmën veriore të vendit dhe Italisë në Sazan dhe në Vlorë, por edhe në shkatërrimin e shtetit, tronditjen e administrimit të Shkodrës të qeverisur dhe kontrolluar ushtarakisht deri atëherë nga ndërkombëtarët, në kohezionin e brendshëm qytetar, zbehjen, përçudnimin, deformimin deri në eliminim të simboleve kombëtare e shtetërore shqiptare dhe përfshirjen e jetës politike qytetare në ngatërresat e gjeneruara në Shqipërinë Qendrore, me ndërmjetësimin e agjenturave të Serbisë, Malit të Zi, Greqisë dhe Perandorisë Osmane. Kjo ishte një provë që:

a) Shqipëria ishte një aspiratë vetëm e disa nukleve të vogla independentiste dhe patriotike të ndërgjegjshme; se shumë personalitete e kishin pranuar Princ Vidin si të keqen më të vogël, ndërsa Turqia, edhe pse e larguar përfundimisht nga Shqipëria, nuk e pranonte rrëzimin e saj në këtë anë dhe kishte shumë aderues në

Shqipëri në mesin e popullsisë myslimane të vendit. Shërbimet e specializuara të Perandorisë dhe të elitës së saj xhonturke synonin të pengonin eksperimentin e Princ Vedit, *për me u kallxue fuqive europiane se vetëm një princ mysliman mund t'ia dilte ta qeveriste Shqipërinë* - zgjatim i Turqisë në Ballkan, dhe se ky princ i gatshëm ishte vetëm i biri i Sulltanit, Princit Burhanedin.

b) Po ashtu, edhe serbët me ëndrrën e tyre shoviniste për të hyrë në Shqipërinë e Veriut dhe për të siguruar daljen në Adriatik, qëndronin pas gjithë trazirës shqiptare: ata përveçse synonin aneksimin e Malit të Zi, synonin edhe një dalje në det për shtetin e tyre dhe këtë kërkonin ta realizonin përmes kontrollit të luginës së lumit Drin. Për të realizuar këtë objektiv, Serbia ishte mjaft e interesuar për destabilizimin e Shqipërisë, duke synuar përçarjen mbi baza fetare kudo ku mundte, si dhe duke defaktorizuar udhëheqësinë e ngjizur në Vlorë mbi flamurin kombëtar dhe nacionin laik, të vijuar më pas në Durrës me Princ Vidin. Ajo përdori me mjaft sukses tri metoda: *agjitacionin e kamufluar brenda gjirit të lëvizjes otomaniste të Shqipërisë Qendrore, blerjen me para të Esat pashë Toptanit, partizanit të Shqipërisë minimaliste dhe otomaniste, si dhe ndërhyrjen e drejtpërdrejtë ushtarake në të gjithë cepat e Shqipërisë Veriore, Lindore dhe Qendrore.*

c) Pas Serbisë nuk mbeti prapa as Mali i Zi, që u fokusua në ekspansionin e vet në zonën e Shqipërisë Veriperëndimore me qendër në Shkodër dhe në Malësinë e Madhe, në Hotin e mbetur në Shqipëri, Kastratin dhe Kelmendin.

ç) Shteti shqiptar, Principata e Vilhelm von Vedit u shkatërrua edhe nga antagonizmi i dy fuqive më të interesuar për Shqipërinë: antagonizmi austro-italian, niveli i ulët moral i njerëzve të elitës, korruptimi i tyre përballë ndërhyrjeve të fuqive të interesuara për shkatërrimin e Shqipërisë. Për rrjedhojë, në këtë studim, një vëmendje e veçantë do t'u kushtohet marrëdhënieve ndërkombëtare të kohës së Luftës së Parë Botërore, rivalitetit austro-italian, synimeve politike dhe strategjike të tyre, negociatave të Italisë me vendet e Antantës dhe në muajt mars-prill 1915, tratativat paralele me A-H dhe Antantën, me

të cilën do të nënshkruajë Traktatin e Fshehtë të Londrës, më 26 prill 1915, dhe do të përfshihet në luftë. Zgjedhja italiane me Antantën është e lidhur me objektivin nacional italian. Ky vend synonte të merrte, fillimisht pa luftë, Trentinon, Triesten, Istrian, ishujt me rëndësi strategjike në Adriatikun e Epërm (Dalmaci); të përfntonte konsensusin për ndarjen e Shqipërisë në pjesë, me kontrollin italian të Vlorës dhe shtetin gjysmak në pjesën qendrore të tokave të banuara nga një popull i përçarë kulturalisht.

Periodha nga 3 shtatori 1914 deri në pranverën e vitit 1916 është e ndarë në disa faza, të cilat lidhen me kontrollin e pushtetit qendror në Durrës dhe pushtimin e territorit të Shqipërisë nga fuqitë e huaja. Gjatë gjithë kësaj periudhe kemi kontrollin vorio-epirot dhe, më pas, atë të drejtpërdrejtë grek të Shqipërisë së Jugut, që kapërcen herë mbas here kufirin minimal të synimeve të qarqeve shoviniste në Greqi; kemi ndërhyrjen italiane në Sazan dhe Vlorë; nga 3 shtatori 1914 deri në qershor 1915 kemi një kontroll gjithnjë në rritje dhe raprezalje në të gjithë Shqipërinë Qendrore rurale dhe qytetare, shpeshherë deri në Vlorë, Berat, Elbasan, deri në Milot dhe Adriatik, nga kryengritësit otomanë-ehlikjamistë, të kontrolluar nga agjentët xhonturq; nga fundi i muajit qershor 1915 deri në janar 1916 ndodh pushtimi i dytë i Shkodrës nga Mali i Zi, rihyrja e Serbisë në Shqipëri, fillimisht si pushtuese e më pas, në mënyrë të pandërprerë, si një hordhi e shpartalluar në të ashtuquajturën Tërheqjen e Madhe Serbe dhe Malaziase përmes Shqipërisë, për shkak të shkatërrimeve respektive të shteteve dhe ushtrive të vendeve të lartpërmendura. Më pas ndodh pritja e madhe rraskapitëse dhe transportimi i mbetjeve të ushtrive, qeverive dhe mbretërve pa mbretëri të Serbisë dhe Malit të Zi, nga portet e Shëngjinit, Durrësit dhe Vlorës nga flotat e Italisë, Francës dhe Britanisë së Madhe, për në Korfuz dhe Itali. Së bashku me ikjen e tyre kemi fundin e sundimit 17-mujor të Esat pashë Toptanit në Durrës, rënien e tij, fundin e një qeverie qendrore nominalisht shqiptare, përmbajtësisht otomaniste, praktikisht proserbe, progreke dhe proitaliane, mbi të gjitha, aspak nacionale, nga pikëpamja e interesave të Shqipërisë së Rilindur. Fundi i kësaj

periudhe, rënia dhe largimi i faktorëve që rrënuan Principatën e Shqipërisë, është paradoksalisht, një kohë fatlume për Shqipërinë me invadimin dhe pushtimin miqësor të pjesës më të madhe të vendit prej ushtrisë austro-hungareze, për shkak se, duke filluar nga marsi i vitit 1916, për këtë vend rifillon rivendosja në fuqinë e veprimit administrativ për pjesën më të madhe të territorit, të një linje autonome shqiptare të bazuar në elitën më të emancipuar dhe më të shkolluar të vendit, me frymëzim europian, me sistematizim gjermanik, me bazament rilindës, si kundërpeshë nxitëse me sjelljen e A-H-së. Edhe Italia dhe Franca, në zonat respektive, u detyruan ta respektojnë aspiratën e elitës shqiptare për rindërtim shtetëror të europianizuar mbi konturet e vendimarrjes së paraluftës.

Pra, pas këtyre dy viteve të luftës civile, të kaosit, pikërisht në gjendjen e luftës, nën okupimin nominal austro-hungarez, do të fillojë për Shqipërinë, në një pjesë të Kosovës, në disa treva të Malësisë, në Shkodër, në Korçë dhe në pjesën tjetër të jugut (pas largimit të detyruar të ushtrive greke nga ndërhyrjet e ushtrive franceze dhe italiane): rizgjimi administrativ, arsimor, kulturor, procesi i ripërforcimit të kohezionit nacional ndër shqiptarë, tashmë në një hapësirë më të gjerë, që përfshinte pesë zona pushtimi: tri nën dominimin e Perandorisë Dualiste, të ndarë në komanda të ndryshme ushtarake austro-hungareze (zona shqiptare, serbe dhe malaziasë); zonën franceze të kontrollit të Korçë dhe zonën italiane që nga Vlora e do të shtrihej në rrjedhën e vitit 1916 në të gjithë Shqipërinë e Jugut dhe në Epirin e Jugut. Pavarësisht se në zona të ndryshme pushtimi, elitat përparimtare shqiptare, edhe pse të dobësuar, ia dolën të ringjallen dhe të qëndrojnë në linjat kryesore të interesave të kombit, programit politik të independencës; t’u imponohen tri fuqive që ishin armike mes njëra-tjetrës në këtë kohë, dhe t’u marrin atyre të drejtat autonomiste dhe indipendente në vitet 1917-1918.

Shpalljet e autonomisë vetëqeverisëse nën mbikëqyrje, të Pavarësisë ose të Republikës Krahinore, pasuan me ngut njëra-tjetrën nga ato fuqi, si në një garë mes tyre për të shpallur miqësinë, dashamirësinë dhe kujdesin ndaj popullit shqiptar; në fakt, dhe para së

gjithash, për të kontrolluar territorin e lënë pa shtet, për arsye strategjike dhe për francezët e italianët, për të mos pasur në prapavijë një popullsi armiqësore. Teza themelore e punimit: *Shqipëria në Luftën e Madhe, respektivisht nga dita e largimit të Princ Vidit, më 3 shtator 1914 dhe deri më 25 dhjetor 1918*, me mbledhjen e Kuvendit Rithemelues së Durrësit, pësoi dezintegrimin e shtetit nacional, kushtetues, laik dhe të europianizuar, prapësimin e forcave nacionaliste që kryen revolucionin nacional dhe mbisundimin e forcave kundërrevolucionare obskurantiste, ehlikjamiste dhe esadiste, pushtime të koordinuara që thyen paktin e Londrës së 29 korrikut 1913, shndërrimin e territorit nacional në një shesh lufte mes fuqive ndërluftuese; por, njëkohësisht, pas janarit të vitit 1916, vendi përjetoi një kohë të ndaljes së shpërbërjes nga vendet fqinje dhe të ripërtëritjes së kontrolluar të nacionit, që do të ndihmojë Shqipërinë të ringrihet vetvetiu në mbrojtje të të drejtave nacionale, ripërtëritjes së shtetit dhe mbrojtjes së kufijve pas nëntorit 1918.

Për rrjedhojë, historia e tri viteve të para të jetës së Shqipërisë shtetërore indipendente është historia e një vendi që nuk arriti të formonte kohezionin e brendshëm shtetëror dhe nacional, për shkak të pamjaftueshmërisë kohore për të kryer stabilizime të tilla, të trashëgimisë osmane ngërthyer ndër shumë xhepa të shoqërisë, që kishin kryer denacionalizim të mirëfilltë dhe të plotë, të ndërhyrjeve të fuqive shoviniste ballkanike dhe interesave të Fuqive të Mëdha në konfliktin botëror. Eksperimenti i formësimit të shtetit u udhëhoq nën disa cikle vështirësish shumë të mëdha. Vendi nuk kishte një traditë politike, as edhe një entuziazëm nacional të shtrirë në të gjithë shoqërinë, as edhe qëllime të përbashkëta mes degëve të ndryshme të nacionit, as edhe ideale të tilla të ngulitura dhe të përhapura në çdo pore të shoqërisë. Faktorët shumëvjeçarë që e penguan për një zhvillim të rregulluar dhe progresiv të nacionit dhe vonuan lindjen e shtetit u ringjallën sërish, duke e dobësuar Shqipërinë në Kohën e Lindjes së Parë. Shqiptarët, me përjashtim të një pakice të ndërgjegjshme, të përhapur në të gjithë vendin, si një minorancë progresiste në detin e pafund të prapambetjes, nuk sakrifikuan për

mirëqenien e përgjithshme shtetërore, dinjitetin identitar personal dhe bashkësinë shtetërore.

Pse Shqipëria ra në anarki në vitet 1914-1915? A u paraqit i njësuar publiku në ndjekjen me të njëjtin ritëm, frekuencë, ton dhe kuptim aspiratën e lirisë dhe shtetformimit? Pse ky vend, ndryshe nga ballkanikët e tjerë, nuk e pranoi në mënyrë të njësuar dhe të gjithanshme shtetin e njohur, të pranuar dhe të monitoruar nga Fuqitë e Mëdha? Pse Shqipëria prodhoi krahas kombëtaristëve, edhe esadistë dhe ehlikjamistë? A është Principata e Shqipërisë rasti i një shtetit të dështuar dhe të kolapsuar, apo përmban veçori të caktuara? Në cilat pjesë të territorit u shfaqën dilemat e sigurisë dhe shpjegimi i tyre? Cilët janë faktorët që ndikuan në ndryshimet periodike të politikës së jashtme të Italisë ndaj Shqipërisë? Pse A-H pas fillimit të luftës e kaloi çështjen shqiptare, fillimisht ndër qëllimet negative të luftës së saj, më pas, gradualisht, në muajt mars-maj 1915, të tërhiqet plotësisht, nga pikëpamja formale e raporteve me Italinë, nga interesi për Shqipërinë? Si shpjegohet ringritja e nacionalizmit shqiptar në një kohë lufte, ndër tri pushtime të ndryshme, paralelisht dhe në sinkron? A u përgatit gradualisht Shqipëria për pavarësimin e dytë në vitet 1916-1918? A mund të kishte pasur sukses ringritja e dytë e nacionit pa kontributin e diasporës patriotike dhe qendrave të tjera të kulturës së lartë? A ishte një shtet ose një organizëm i shëndetshëm Principata e Shqipërisë që pësoi kolaps? Çfarë nevojash duhet të plotësohen që një organizëm shtetëror të jetë i shëndetshëm?

Një shtet i sapolindur që pëson kolaps

Kushti i parë që një shtet, një sistem politiko-social të mbijetojë në mjedisin e një territori dhe të një populli, është që ai të përshtatet me atë krijesë historike.

Kushti i dytë është arritja e qëllimit - nevoja për t'u organizuar në mënyrë të atillë, që të arrihen objektivat kolektive, siç është përballimi i luftës, ose përpjekjet për ta dezintegruar.

Kushti i tretë është funksioni i integritetit ose i ruajtjes së mbështetjes sociale për sistemin.

Kushti i katër: teoria identifikon funksionin e mirëmbajtjes së modelit ose nevojën për stabilitet dhe vazhdimësi. Të gjitha sistemet politike duhet të zhvillojnë mënyra për të kryer këto funksione thelbësore, nëse duan të mbijetojnë. Po ashtu edhe strukturat sociale duhet të ekzistojnë, në mënyrë që të kryhen funksionet.¹

A ekzistonin këto parakushte në rastin e Principatës së Shqipërisë? Pse Principata e Shqipërisë u rrëzua si shtet dhe cilat janë arsyet e dështimit dhe kolapsimit?

Si rregull, një shtet kombëtar dështon kur ai konsumohet prej dhunës së brendshme dhe nuk ia del t'u ofrojë mjetet pozitive politike banorëve të vet. Kështu qeveria humbet besueshmërinë, vazhdimësia e natyrës së veçantë të shtetit-komb bëhet e diskutueshme, ndërsa në mendjen dhe zemrat e qytetarëve të vet fillon e konsiderohet si jolegjitime.² Si mund të vendoset rasti i shtetformimit të parë të Shqipërisë në këtë rregull? Në fakt, ndryshe nga rasti tipik i ndërtimit të gabuar për një kohë të gjatë i institucioneve në një vend ku rrëzohet shteti, Periudha e Pavarësisë dhe e shtetformimit të parë ka qenë një periudhë e shkurtër e një lindjeje, jetë shtetërore, e dështimit dhe e kolapsimit pasues. Edhe pse të gjitha fenomenet që shfaqen në rastin tipik të kolapsimit, shpërbërjes, ndodhën edhe në Shqipëri, Principata e Shqipërisë nuk përbën modelin më tipik, për shkak se në vitet 1912-1914, në vendin tonë ndërhyjnë një kombinim faktorësh të jashtëm në mishmashin e një formacioni shoqëror mjaft të ndërlikuar nga pikëpamja e përjetimit identitar nacional.

Në rastin e Shqipërisë së viteve 1912-1914, ne kemi jo vetëm konsumimin e procesit të dështimit të nismës së brendshme të formësimit të shtetit për shkak të rivaliteteve ndërshtetërore, dështimin e përpjekjeve për formësimin në kompromis dhe nën monitorim ndërkombëtar të Principatës së Shqipërisë, por edhe fazën ekstreme të

¹ B.C. Smith, *Understanding the Third World Politics, Theories of Political Change and Development*, London 1996, 90.

² Robert I. Rotberg, *The Failure and Collapse of Nation States, Breakdown, Prevention, and Repair*, në: *When States Fail, Causes and Consequences*, edited by Robert I. Rotberg, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2004, 1.

këtij procesi, shpërbërjen e tij totale në muajt shtator 1914- shkurt 1916. Aktorët e rinj lokalë që dolën në skenë në shtator 1914 (ehlikjamistët) dhe tetor 1914 (esadistët), nuk hynë në veprim politiko-ushtarak për të ripërtërirë rendin kushtetues të përcaktuar nga Kuvendit Kombëtar i Vlorës dhe të vulosur nga Statuti i Principatës, por ishin në asimetri me këtë kah, për interesa krejtësisht të tjerë nga kahu nacionalist, me format krejt të ndryshëm politik dhe ligjor. Dhe si çdo shtet tjetër i dështuar, prirja që mori rasti shqiptar i vjeshtës së vitit 1914 dhe gjysmës së parë të vitit 1915 ishte fragmentimi i strukturës territoriale mes grupeve të ndryshme rivale: zhveshja nga kushtetuta në fuqi.

Antropologët socialë i ndajnë *sistemet politike paraindustriale*, të tilla sikurse ishte shoqëria shqiptare e kësaj kohe që ne kemi marrë në shqyrtim, në dy modele të gjera: së pari, ekzistonin të ashtuquajturat shoqëri “acefale”, pa kokë drejtuese, pa pozita formale dhe të qëndrueshme të lidërshit politik. Zgjidhja e mosmarrëveshjeve ndërmjet individëve, familjeve ose klaneve, zbatimi i zakoneve dhe konventave kushtetuese, për konfliktet brenda dhe ndërmjet shoqërive, si dhe kryerja e ritualeve dhe e ceremonive, që konsideroheshin të nevojshme për mbijetesën dhe prosperitetin e komunitetit e saj, ishin përgjegjësi që individët, grupet shoqërore i ushtronin sipas zakonit të vjetër të vendit: të drejtës zakonore. Udhëheqja ekzekutive dhe strukturat hierarkike të autoritetit mungonin krejtësisht. Kategoria tjetër përbëhej nga *shtetet paraindustriale*, ndonjëherë me tipare në dukje feudaliste. Këtu qeveria përqendrohej te një udhëheqës i trashëguar, i rrethuar nga një gjykatë e përbërë prej gjyqtarësh, zyrtarësh, komandantësh ushtarakë dhe taksambledhësve. Niveli i specializimit është më i madh se në *shoqëritë acefale* dhe strukturat ishin më të njohura për vëzhguesit perëndimorë.³

³ B.C. Smith, *Understanding the Third World Politics, Theories of Political Change and Development*, London 1996, 94-95.

Principata e Shqipërisë, sistemi i saj shoqëror dhe institucionet që u përpoqën të ndërtoheshin, nuk mund të përfshihen në asnjërin prej këtyre dy rasteve që ofron teoria. Shqipëria e kësaj kohe, sipas nesh, për shkak të konservimit afatgjatë të Mesjetës dhe shtypjes otomane, ishte një rast i veçantë, në të cilin kombinoreshin e ndërthureshin në segmente të veçanta, elementet e një shoqërie *acefale* dhe të një shoqërie feudale, në të cilën sapo kishin filluar të depërtonin, në sytë e saj, elementë të shoqërisë kapitaliste. Por, nga ana tjetër, ekzistenca për një kohë të gjatë e strukturave administrative otomane, krijimi i një klase të bejlerëve vendas ose i parive ndër malësitë shqiptare, nevoja për ushtrim autoriteti, kishte krijuar në kryeqendrat administrative të vilajeteve, sanxhaqeve dhe kazave në trevat shqiptare, strukturat e para të funksionimit të autoritetit publik, që operonte edhe sipas rregullave centrale, por edhe sipas vullneteve individuale të të dërguarve, ose të të emëruarve të pushtetit otoman.

Largimi ose dezintegrimi i këtij sistemi në fund të vitit 1912 gjatë luftërave ballkanike dhe pushtimeve të vendeve fqinje, hapi rrugën për dy lloje rimarrjesh: nga njëra anë është udhëheqja politike e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, që priret të marrë drejtimin e hapësirës shqiptare dhe të ndërtojë shtetin/principatën me ndihmën e perandorisë dualiste dhe më pas të KNK-së, dhe nga ana tjetër janë prijësit krahinorë, mbetje të ish-perandorisë, që priren të zënë hapësirat e mbetura bosh të pushtetit (rasti “Esat” më tipiku, pa lënë pas të fortët krahinorë dhe bejlerët e krahinave lindore dhe verilindore të trevave shqiptare). Kjo është arsyeja pse ne mendojmë se në rastin e marrë në shqyrtim nga ana jonë, gjejmë përzierje formash të dhëna nga teoria, ashtu sikurse rrethana dhe fenomene të veçanta të lidhura me kushtet e veçanta të zhvillimit historik të Shqipërisë së kuptuar si hapësirë e trojeve etnike natyrale.

Rasti i Shqipërisë në fillim të shekullit XX është rasti i një shoqërie agrare të shtrirë dhe komplekse, e cila, sikurse shoqëritë e ngjashme me të, nuk e lejojnë zhvillimin e nacionit dhe të nacionalizmit. Nacionalizmi shfaqet në praninë e diferencave kulturore, një rregull i përgjithshëm, por që në rastin e Shqipërisë nuk

kemi të bëjmë vetëm me diferenca, por edhe me impostime me vektorë në kahe të përkundërta të grupimeve kulturore, pasi homogjeniteti klasik liberal i Perëndimit mungonte, ose ishte dobësuar nga shekujt e ndërhyrjes së thellë injektuese otomane.

Kultura e lartë paraekzistuese e elitës dhe e fisnikërisë arbënore, familjet mbartëse të tyre ose ishin fshirë nga pushtimi osman, ose kishin emigruar dhe humbur lidhjen, të drejtat pronësore në vendin e origjinës (e gjithë fisnikëria arbënore u shpronësua nga otomanët). Ky vend përbëhej nga komunitete krahinore malore të vetëqeverisura në veri të vendit, në zonat kryesisht katolike në Qendër dhe Veriperëndim dhe të myslimanizuara rishtazi në Verilindje; nga komunitete fshatare në pjesën qendrore dhe jugore të vendit, nga komunitete të qeverisura nga paria e caktuar prej autoriteteve osmane, që e kishin trashëguar këtë funksion me dekada, si në Mat, në Dibër, në Lumë, Has etj.; nga qytete të tilla, si Shkodra, Gjakova, Prizreni, Korça, Elbasani, Berati, Gjirokastra, Vlora dhe Durrësi etj., në lagjet e së cilave kishte depërtuar arsimimi cilësor, fryma e Perëndimit dhe të gjitha këto nën Perandorinë e madhe Osmane, që e kishte lënë vendin në prapambetje me segmente fisnore, komunitete të fshatarëve etj. Në Shqipërinë otomane autoriteti dominant qendror bashkekzistonte me njësitë krahinore gjysmautonome, komunitetet fshatare të nënshtruara ndaj bejlerëve, ndërmjetës mes tyre dhe pushtetit, qyteteve me kuartiere që kishin arritur të përthithnin arsimimin perëndimor, kulturën liberale dhe të tjera, që vazhdonin të ishin të lidhura fort me pushtetin, për shkak të tradicionit, të dilemës së sigurisë, nevojës së ruajtjes të rendit ekzistues, që u kishte ofruar përparësitë politike, administrative, sociale dhe ekonomike. Ndërsa larg Shqipërisë qëndronte Diaspora Patriotike, që në një masë të madhe ishte nga Jugu i Shqipërisë, kryesisht popullsia ortodokse, por jo vetëm: në SHBA kishin emigruar nga të gjitha komunitetet e Toskërisë shqiptare. Kujtojmë këtu se lindja e marrëdhënieve kapitaliste diku nga mesi i

shekullit XIX nuk ia doli për më shumë se gjysmëshekulli t'i ndryshojë pamjen një vendi agrar të prapambetur.⁴

Arsyet e prapambetjes së ekonomisë bujqësore shpjegohen me ekzistencën e pronës së madhe bejlero-çifligare, që shtrihej në tokat më pjellore të vendit; ekzistenca e mbeturinave të theksuara feudale në marrëdhëniet mes bujqve dhe pronarëve; barra e rëndë e detyrimeve shtetërore që binte kryesisht mbi kurrizin e fshatarësisë. Shpallja e pavarësisë nuk e ndryshoi raportin mes klasave të lartpërmendura, ndaj arbitrariteti vazhdoi njëllëj. Në pikëpamjen infrastrukturore vendi ishte një njollë e zezë në hartën e rrugëve ndërlidhëse, gjë që e vështirësonte lidhjen e ekonomive bujqësore me tregun, si dhe vleftësimin e prodhimeve.⁵ Shqipëria afrohej në modernitet si një territor deri më tani i pushtuar, ku shteti sundues kishte ruajtur edhe shoqërinë e tipit të parë paraindustriale, edhe forma të modelit të dytë të ofruar më sipër, por në përmasa minoritare.

Kjo shoqëri e tillë iu shkëput shtetit, perandorisë fuqiplotë dhe u rezervua kryesisht për krijimin e një shteti menjëherë të europianizuar, por jo në të gjithë territorin nacional. Duke qenë se fisnikëria, monarku pararendës feudal paraosman, trashëgimia familjare dhe legjitimiteti mbretëror asaj i ishte asgjësuar nga koha dhe dhuna fizike permanente, iu caktua një udhëheqës i ri i trashëgueshëm, të cilin një pjesë e shoqërisë nuk e pranoi për shkak të përkatësisë fetare dhe prejardhjes europiane, nxitur nga faktori perandorak otoman, ish-shteti sundues, i interesuar maksimalisht për destabilizim dhe restaurim të kontrollit të vet. Është ky faktor, që më së shumti do ta vendoste këtë vend në kolaps, krahas pamundësisë që struktura e re nuk ia doli të funksiononte në kushtet e ndërhyrjeve të jashtme dhe mungesës së familjaritetit me vendasit në gjendje agrare dhe analfabetizmi masiv.

⁴ Gazmend Shpuza, *Kryengritja fshatare e Shqipërisë së Mesme, 1914-1915*, Tiranë, 1986, 50.

⁵ Po aty, 54.

Dhe një shoqëri në krizë është shpesh një shoqëri, në të cilën kultura politike mbizotëruese është duke u minuar nga grupe konkurruese besimesh. Ajo nuk mund të mbajë më nivelin e mbështetjes që i nevojitet sistemit politik për të mbijetuar.⁶ Për më tepër, në rastin shqiptar, ajo nuk ishte kulturë politike mbizotëruese, por vetëm pjesë e elitës dhe e pjesës minoritare të shoqërisë që kishte përqafuar *kulturën e lartë*, ndërkohë që pjesa tjetër ndodhej masivisht në pamundësi praktike kuptimore për ta pranuar. Ata nuk e pranuan Princin, sistemin e afruar institucionalo-politik, kufijtë e shtet-kombit si legjitimë dhe autoritetin, të konsideruar prej tyre si të implantuar e të prejardhur nga një burim i huaj, i papranueshëm për ta.

Shtetet e dështuara janë të tensionuara, thellësisht konfliktuale, të rrezikshme dhe të kontestuara ashpër nga fraksionet ndërluftuese. Në shumicën e shteteve të dështuara, trupat qeveritare luftojnë revoltat e armatosura të udhëhequra nga një ose më shumë rivalë. Herë pas here autoritetet zyrtare në shtetet e dështuara përballen me dy ose më shumë kryengritje, lloje të trazirave civile, shkallë të ndryshme të pakënaqësisë komunale dhe një bollëk mosmarrëveshjeje të drejtuar ndaj shtetit dhe grupeve brenda shtetit. Luftërat civile që karakterizojnë shtetet e dështuara zakonisht rrjedhin ose i kanë rrënjët në armiqësi etnike, fetare, gjuhësore ose armiqësi të tjera ndërkomunale. Frika nga tjetri, nga ringritja e tij në të njëjtin status me të privilegjuarin e deritanishëm (dhe *Dilema e Sigurisë*, si pasojë) nxit kaq shumë konflikte etnike, stimulon dhe starton armiqësi midis regjimeve, vartësve dhe grupeve më pak të favorizuara. Nuk ka shtete të dështuara (në përgjithësi, një shtet në anarki) pa dis-harmoni ndërmjet komuniteteve përbërëse të tij. Megjithatë, faktori i lartpërmendur, që përfshin shumë kombe-shtete të dobëta, ose shtetet e reja me grupime heterogjene interesash etnikë, fetarë dhe gjuhësorë, është më shumë një kontribues, sesa një shkak rrënjësor i dështimit të

⁶ B.C. Smith, *Understanding the Third World Politics, Theories of Political Change and Development*, London 1996, 98.

shtetit kombëtar.⁷

Në Shqipëri, për shkak të interferimit të agjenturave otomane, greke, serbe dhe malaziasë, përkundër rrymës së nacionalizmit shqiptar, ende minoritar në Shoqërinë Agrare dhe të Fragmentuar, u nxitën së paku dy shtresëzime, u injektuan me furnitorë të huaj (shtresa e otomanizuar e shoqërisë përreth kryeqytetit të shtetit nacional, Durrës) dhe u ndërmor një agresion kapilar nga jashtë, në Jug të Shqipërisë, prej lëvizjes së importuar vorio-epirote. Objektivi ishte destabilizimi dhe rrëzimi i pushtetit të parë legjitim të shtetit modern iliro-epirotas dhe: ose restaurimi i kontrollit otoman, ose copëtimi i tij ndër vendet ballkanike. Për rrjedhojë, mund të themi se faktori themelor i rënies së shtetit në vjeshtën e parë 1914 nuk kishte të bënte aq me diversitetin e brendshëm kulturor, sesa me ndërhyrjen paralele të agjunkturës xhonturke në qendër të Shqipërisë, asaj greke, respektivisht vorio-epirote në jug dhe stabilizimit nga kjo kohë prej Beogradit, të një politike që synonte vendosjen në kryeqendrën shqiptare të një qendre pushteti joarmiqësore me të.

Kështu, Principata e Shqipërisë nuk u la të sendërtohej normalisht si çdo mbretëri tjetër ballkanike; u shndërrua në mënyrë të menjëhershme në shtet të dështuar, që nuk mund të kontrollonte rajonet e veta periferike, veçanërisht rajonet e pushtuara nga grupet e jashtme, ose të kontrolluara nga agjitorët e tyre. Qeveria humbi autoritetin mbi pjesë të madhe të territorit. Humbja e autoritetit u shoqërua me rritjen e dhunës kriminale të forcave kryengritëse kundër popullsisë së krishterë në Veri dhe të vorio-epirotëve në Jug, si dhe kundër popullsisë shqiptare myslimane. Paligjshmëria u bë masive dhe territori, një skenë masive krimesh prej shumë faktorëve, siç ndodh zakonisht kur një vend bie në anarki. Edhe forcat e xhandarmërisë shqiptare, të krijuara dhe të stërvitura nga holandezët, u paralizuan në veprimtarinë e tyre në mbrojtjen e rendit dhe rikthimin e

⁷ Robert I. Rotberg, *The Failure and Collapse of Nation States, Breakdown, Prevention, and Repair*, në: *When States Fail, Causes and Consequences*, edited by Robert I. Rotberg, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2004, 5.

sovrانيتetit të pushtetit qendror të mishëruar në qeveritë e Princ Vedit. Sjelljet anomike, të mungesës së standardeve etike të sjelljeve shoqërore, u bënë normë. Kështu, për mbrojtje qytetarët krahinarë natyrisht iu drejtuan kryekomandantëve dhe figurave të tjera të forta, të cilët shprehën ose aktivizuan solidaritetin etnik ose klanor, duke ofruar kështu mundësinë e sigurisë, në një kohë kur gjithçka tjetër, duke përfshirë edhe vetë shtetin, po rrënohej. Kështu ndodhi në çdo sektor të Shqipërisë: secili komunitet, pas shtatorit 1914, për mbrojtjen e familjes iu drejtua më të fortëve të tyre të afërt, pavarësisht se çfarë pozicionesh mbanin ata.

Si rregull, shtetet e dështuara shfaqin institucione me të meta. Pra, ka realisht vetëm institucione të funksioneve ekzekutive dhe nëse ekziston njëfarë legjislativi, ai ratifikon vendimet e ekzekutivit. Diskutimi demokratik mungon dukshëm. Gjyqësori është derivat i ekzekutivit dhe nuk është i pavarur. Qytetarët e dinë se nuk mund të mbështeten në sistemin gjyqësor për dëmshpërblim apo për përftimin e mjeteve juridike të rëndësishme, veçanërisht kundër shtetit. Burokracia e humb e para ndjenjën e përgjegjësisë profesionale dhe ekziston vetëm për të zbatuar urdhrat e ekzekutivit dhe, në mënyra të tjera, për të shtypur qytetarët.⁸

Principata e Shqipërisë ia doli të krijojë vetëm institucionin e kreut të shtetit, ekzekutivin, forcat e rendit dhe të sigurisë në formën fillestare me mbështetjen e xhandarmërisë holandeze. Ajo hartoi një kuadër kushtetues, të mishëruar në Statutin e Principatës, por nuk pati kohën e mjaftueshme për zhvillim fillestar të një procesi zgjedhor dhe për ndërtimin e një legjislativi sovran. Për rrjedhojë, *jemi në rastin e një shteti të dështuar, pas një lindjeje të vështirë dhe të paplotësuar si lindje e konsoliduar shtetërore me të gjitha sistemet e brendshme dhe të jashtme institucionale*. Një shtet i kolapsuar është një variant i rrallë dhe ekstrem i shtetit të dështuar. Në shtetin e dështuar ka vakuum autoriteti dhe ai është një shprehje e thjeshtë gjeografike, një vrimë e zezë brenda së cilës ka rënë edhe politika e dështuar. Ka energji të

⁸ Po aty, 7.

errët, por forcat e entropisë, mungesës së rendit në sistem e kishin tejkaluar rrezatimin, që deri atëherë u jepte njëfarë ngjashmërie, rregulli dhe të mira të tjera jetike politike për banorët (të cilët nuk janë më qytetarë) të përqaftuar nga gjuha ose nga afërsitë etnike, ose kufijtë.⁹

Në rastin e Principatës së Shqipërisë kishte vërtet vakuum autoriteti dhe pamundësi për shtrirjen e sovranitetit në të gjithë territorin nacional. Por pengesa kryesore për konsolidimin e shtetit, që çoi më pas në kolapsimin e tij, lidhet me ndërhyrjen e huaj në territorin shtetëror, pushtimin e kamufluar të reparteve mercenare të Greqisë, Serbisë dhe Malit të Zi, ndërhyrjet sistematike të agjenturave të xhonturqve dhe faktorit *Esat Pasha*, që promovoi mercenarizmin. Rikthimi i këtij të fundit në Shqipëri, rivalizimi i pushtetit të Ismail Qemalit në Vlorë, më pas sabotimi i pushtetit të Princ Vidit, ishte një mision jonacional, por prej pashai rebel otoman, që nxitet nga rasti historik për të kapur shtetin e ofruar papritmas si pre për t'u gllabëruar, në mënyrën tipike të sundimtarëve orientalë në shërbime jonacionale.

Në këtë rrugë të tij ai nxiti fillimisht rebelimin integralist në Shqipërinë Qendrore. Mund të themi se, pavarësisht se nga muaji tetor i vitit 1914 deri në shkurt 1916 Esati pretendoi se ishte vijues i një autoriteti shtetëror shqiptar në Durrës, pothuajse asnjëra prej fuqive nuk e mori seriozisht pretendimin e tij dhe Shqipëria në tavolinat e diskutimeve diplomatike mes fuqive u konsiderua si një shtet i kolapsuar, për shkak të pamundësisë vetëqeverisëse të shqiptarëve, ndërsa Esati vetë si kreu i një domeni krahinor. Shqiptarët ishin lënë pa shtetësi. Ata ishin popull, por jo subjekte, nënshtetas të një shteti. Vetë Shqipëria ishte tanimë një territor gjeografik, që po shkonte drejt copëtimit mes vendeve fqinje, përmes traktatesh dhe marrëveshesh të fshehta, në përlllogaritjet e aleancave që po përplaseshin për vdekje në luftën e madhe të shpërthyer.

⁹ Po aty, 9-10.

Termat “kolaps” dhe “i dështuar” përcaktojnë pasojat e procesit të kalbjes në nivelin e entitetit politik. Kapaciteti i këtyre shteteve kombëtare për të performuar pozitivisht për qytetarët e tyre është atrofizuar. Por ajo atrofi nuk është as e pashmangshme dhe as rezultat i rastësisë.¹⁰ Ajo, në rastin e marrë në studim nga ana jonë, para së gjithash është produkt i një shoqërie agrare të prapambetur, në të cilën format e industrializimit janë të padukshme, ndërsa në ndonjë xhep, embrionale. Është produkt i përçarjes së thellë kulturore, që kishte pësuar popullsia e vjetër në atë territor, për shkak të diversifikimit kulturor që pësoi vendi dhe harresës historike të lavdisë epike para-otomane.

Shkaqet e dështimit

Teorikisht, dështimi i një shteti reflekton vendosjen e gabuar të formave të sovranitetit në planin kushtetues, në aspektet e zbatimit dhe shpërndarjes në territor. Në rastin klasik, dështimi dhe kolapsi i shtetit përshpejtohet nga imponimi i niveleve të kontrollit shtetëror mbi komunitetet përbërëse të shoqërisë, të cilat janë paafta për t’u përballuar me normat e reja, që vendosen nga qendra e shtetit dhe shkalla e autoritetit që u ofrohet atyre.¹¹

A ka pasur një vendosje të gabuar të sovranitetit në rastin e Principatës së Shqipërisë? Themelimi me vendim ndërkombëtar i Principatës së Shqipërisë, që në fund të fundit ishte një vijimësi e projektit të 28 nëntorit 1912, ishte një rrugë e aplikuar për të gjitha vendet e tjera ballkanike në pararendje dhe synonte stabilizimin mbi një rend kushtetues europian, të një shteti shqiptar unitar, të shekullarizuar, që u siguronte të gjithë qytetarëve të drejta të barabarta, pavarësisht religjionit, ndryshe nga Perandoria nga ku u shkëputën. Sistemi pararendës otoman i privilegjeve dhe sistemi i mileteve u rrëzua, dhe së bashku me to edhe një strukturë e tërë, me të cilën ishin mësuar të jetonin komunitetet përbërëse të nacionit të

¹⁰ Po aty 14.

¹¹ Po aty, 27.

zgjuar nga përgjumja dhe vetmia e gjatë në kohë. Së paku dy agjentë shtetërorë nuk e pranuan këtë fitore të nacionalistëve shqiptarë, të arritur falë mbështetjes së A-H: Greqia / Kisha Ortodokse Greke dhe Shteti Otoman, pasi vendosja e komuniteteve të ndërvarrura prej tyre deri atëherë, nën një agjenci tjetër shtetërore vendore të shekullarizuar albane, edhe pse në hapat e parë të ndërtimit shtetëror, prishte një linjë shumëvjeçare, të cilën të dyja palët e kishin zotëruar brenda Shqipërisë, duke prishur vijimësinë e kontrollit otoman të sulltanatit në cepat perëndimorë dhe të kontrollit të kishës greke në Epir mbi ortodoksinë shqiptare, pikërisht në momentin kur ky kontroll po ia dilte ta çonte me vendosmëri drejt denacionalizimit. Por edhe komunitetet e ndërvarrura prej tyre, masat fshatare, ende pa një ndërgjegjësim të plotë mbi identitetin nacional dhe etnik, posaçërisht në zonat kryesore ku propagandat e agjencive kishin deformuar rrënjët iliro-epirote, e pritën pa ndonjë entuziazëm situatën e re të krijuar. A kishte një zgjidhje tjetër të ndërmjetme, transitive, ose me një nënvendosje të njërive dhe komuniteteve përbërëse, nën administrime të diferencuara dhe autonome në një shtet kantonal?

Nisur nga kjo logjikë korrigjuese, siç duket u nisën ndërkombëtarët për të nënshkruar në maj 1914 Protokollin e Korfuzit, që lëshoi pjesë të sovranitetit të Principatës në duart e një qeverisjeje krahinore, që kishte kryer krime të rënda ndaj popullsisë shqiptare myslimane. Për rrjedhojë, edhe pse pati një përpjekje për korrigjim, ai korrigjim ishte më së shumti një përlule e gabuar ndaj forcave destruktive të shtetit, sesa një zbutëse e konfliktit të importuar nga Athina në Epir, respektivisht në Shqipërinë Natyrore të Jugut. Madje, ai protokoll nuk ndikoi aspak në përmirësimin e situatës, përkundrazi, goditja e popullsisë civile myslimane në Jug, pas kësaj lirie veprimi të strukturës së stisur autonome, ishte e tejskajshme. Kur punët erdhën dhe u përkeqësuan, në muajin gusht 1914 pati edhe një propozim për kantonizim të Principatës së përçarë në kryeqendrën politike të saj nga ana e Atit themelvënës, Ismail Qemalit. Mirëpo edhe pse kjo nismë u propozua nga vetë rrethi nationalist, koka e tij e drejtimit politik, ajo zgjidhje do të ishte e përkundërt me misionin e masës së patriotëve

shqiptarë dhe me projektin e detajuar të A-H-së për zgjimin e plotë të kombit në një kah, përmes përhapjes së arsimit, sipas projektit të muajit mars 1914, të cilin e cituam në këtë punim. Në rastin e Shqipërisë, më shumë sesa një vendosje e gabuar e formave të sovranitetit, me brishtësinë e brendshme të njësisë nacionale dhe shtetërore shqiptare, kemi të bëjmë me komplotin otomano-ballkanik për shkatërrimin e Shqipërisë së Pavarur, që gjeti shtresa komunitare të gatshme në Shqipëri, që për arsye të Dilemës së Sigurisë / frikës së cenimit të rendit të gjërave jetësore të garantuara deri më tash nga një agjenci tjetër, Sulltani dhe pushteti perandorak otoman, ngritën krye.

Dhe dështimi i shtetit të Vidit ishte i barabartë me anarkinë e brendshme - mungesën e autoritetit kontrollues. Grupet që dikur jetonin krah për krah dhe dukej se i besonin njëri-tjetrit, sepse vareshin nga shteti osman për t'u mbrojtur nga dëmtimet ose surprizat e rrezikshme, tani motivoheshin nga frika e tyre e prishjes së rendit ekzistues dhe krijimit të një të riu që nuk e njihnin, por nuk ishin në gjendje të parashikonin as perspektivën e pozicionit të tyre administrativo-social.¹²

Dhe këtu vijmë te ***Dilema e Sigurisë***:

Kur kolapsi i autoritetit shtetëror barazohet me anarkinë e brendshme, atëherë piqen kushtet për *Dilemën e Sigurisë*. Grupet që dikur jetonin së bashku, sepse mund të vareshin nga shteti për t'i mbrojtur ata, papritmas, kur shteti bie në kolaps, kur rendi shoqëror bie në anarki, do të ndryshojnë qëndrimin e deriatëhershëm ndaj njëri-tjetrit. Në rastin e Shqipërisë 1913-1915, në fakt ndodhën dy prishje të *status quo*-së shumëvjeçare: së pari, me themelimin e shtetit më 28 nëntor 1912 dhe të Principatës së Shqipërisë si vijuese e saj më 1914, fillimisht qytetarët e këtij vendi u vendosën në raporte të barabarta në aspektin e të drejtave civile dhe politike. Askush nuk kishte më privilegje të veçanta, të përcaktuara mbi afërsinë fetare me religjionin sundues të ish-perandorisë. *Fenomeni i dytë* ishte dështimi i krijesës shtetërore dhe kolapsimi. Dhe kjo e fundit erdhi në planin e

¹² Po aty, 28.

brendshëm, nga pamundësia e shtresës mbështetëse të ish-Perandorisë, për të kuptuar se rendi pararendës kishte rënë një herë e mirë, autoriteti shtetëror nuk ishte më një agjenci që trajtonte me preferencë subjektet që kishin përqaftuar religjionin e shtetit sundues. Së bashku me autoritetin e Perandorisë, edhe autoriteti i Sulltanit i përkiste një periudhe të kapërcyer dhe në vend të tij në Shqipëri kishte mbërritur një Mbret European i Krishterë; shteti nuk ishte më një shtet teokratik islamik, por një shtet i shekullarizuar, në të cilin jo vetëm myslimanët, por edhe të krishterët tani kishin mundësi të barabarta për të ecur njëlloj me bashkëkombasit e tjerë në avancimin e marrjes së detyrave shtetërore. Mirëpo ky ndryshim tërësor jo vetëm barazoi raportet, por shëmbëlleu në grupin kulturor, dikur të privilegjuar politikisht, si cenim i statusit, pasi për mendjet e asaj kohe kjo konsiderohej si nënvendosje nën drejtimin e subjekteve të krishtera, gjë që në një kohë shumë të afërt as që mund të mendohej.

Nga ky moment lindi edhe në Shqipëri, në një pjesë të rëndësishme të shoqërisë së saj, pasiguria mbi statusin ekzistues dhe frika për cenimin e pozicioneve pararendës. Kështu jemi në rrethanat e *Dilemës së Sigurisë*, që shtyu jo vetëm goditjen e brendshme ndaj këtij shteti të ri e të pazakontë për ata, por edhe prishjen e tij tërësore dhe zgjatjen e anarkisë. Ajo u shfaq rreth e qark Durrësit, por edhe në Shkodër, sapo autoriteti i trupës ndërkombëtare u shua dhe qyteti e krahina u lanë pa një qeveri legale, pa një forcë imponuese dhe neutrale për mbajtjen e rendit dhe institucioneve krahinore pararendëse krijuar nga Regjimi i Admiralëve (maj 1913 - gusht 1914). Nga ky moment autoriteti shtetëror ishte jo vetëm i padobishëm, por edhe normat informale, lidhjet e miqësisë dhe detyrimet e fqinjëve u lanë mënjanë, përballë nevojës politike për restaurimin e situacioneve që kishin ekzistuar për ata në perandorinë e dikurshme otomane.¹³

¹³ Shih shpjegimin e Nelson Kasfir, te: *Domestic Anarchy, Security Dilemmas, and Violent Predation, Causes of Failure*, në: *When States Fail, Causes and*

Edhe mungesa e kapacitetit të shtetit për të ushtruar funksionet e veta është një kusht i mjaftueshëm për të prodhuar Dilemën e Sigurisë (*Security Dilemma*). Principata e Shqipërisë nuk ia doli të marrë frymën e nevojshme për ekzistencë, ashtu sikurse nuk shfaqti kapacitetet e veta maksimale për të parandaluar fillimin e reagimit të lëvizjes së katërkëndëshit të pakënaqur të Shqipërisë së Mesme (ehjlikjamistëve). Reagimi i njërit segment kundër këtij shteti të ri dhe performanca e dobët e shtetit të Vidit bëri që individët ose grupet shoqërore të komuniteteve të tjera të mendojnë se rivalët e tyre potencialë nuk do të përmbaheshin më prej autoritetit të shtetit dhe vullnetit të tij. Pikërisht në këtë moment lindi Dilema e Sigurisë edhe për palën tjetër, edhe për grupet që përfituan nga era e re e Europës në Shqipëri, e mbrojtësit e Principatës që nga Malësia, Mirdita, Kosova dhe Jugu i vendit, u derdhën në mbrojtje të saj.¹⁴

Perspektiva e dështimit të shtetit, më pas kolapsimi i tij, anarkia e gjithanshme e brendshme i shtynë individët të zhvendosnin angazhimet e tyre pararendëse ndaj shtetit, për t'iu bindur tanimë autoritetit të grupeve apo organizatave më të vogla,¹⁵ që në rastin tonë ishin agjentët otomanë, serbë, malazezë dhe grekë, prijësit krahinorë të shpërndarë në qëndrime të ndryshme, në varësi të njohjeve dhe interesave personale me krerët më të lartë kontrollues.

Rekursi i parë për shpjegimin e dhunës pas dështimit të shtetit ishte ngritja e flamujve të besimeve fetare, ose vijimi i konflikteve kulturore të rrënjosura historikisht në atë shoqëri.¹⁶ Palët e rreshtuara në konfliktin social në Shqipërinë e viteve 1914-1915 operuan mbi flamurë të ndryshëm, një palë e madhe e shpërndarë nëpër kuartiere nga Veriut në Jug të vendit, mjaft solidarë me njëri-tjetrin, me flamurin e Shqipërisë, si mbrojtës të Vlorës 1912 dhe Principatës së Shqipërisë e Princit Vid; të tjerë, me flamurin e Turqisë, ose si

Consequences, edited by Robert I. Rotberg, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2004, 58.

¹⁴ Po aty, 57.

¹⁵ Po aty, 59.

¹⁶ Po aty, 61.

nostalgjikë të Regjimit të Vjetër Perandorak Otoman apo regjimit esadist; në fund vorio-epirotët, me flamurin e tyre të sajuar me simbole të Greqisë, si një masë e implantuar nga Athina në territorin e Shqipërisë së Jugut, që ishin kundër të gjithëve dhe, para së gjithash, kundër nacionalistëve të bashkuar toskë dhe gegë.

Shqipëria u derdh në kaos dhe rruga e pushtimeve të huaja u hap. Skenari i përçarjes së një kombi në vështirësi ringjizjeje kishte funksionuar. Mbetej zhbërja e vendimeve të Konferencës së Ambasadorëve në Londër, “korrigjimi i një gabimi ndërkombëtar”, duke kapërcyer pengesën e protektorit të Shqipërisë, Perandorisë A-H.

A do të mund ta kishin kaq të lehtë gjithë këtë sipërmarrje fqinjët e Shqipërisë, Perandoria Osmane, në rastin e një kombi të bashkuar? Ndërlikimet gjeopolitike që shkaktoi lufta, zhvendosjet e aleancave dhe zhvillimet në frontet e luftës do ta lehtësojnë këtë prishje të vendimeve ndërkombëtare të Fuqive të Mëdha për Shqipërinë e ndërtuar në vitin 1913.

Pyetja që ngremë është: pse Shqipëria nuk ia doli të mbijetojë në kohën e Pavarësisë së Parë si një vend me udhëheqësi të njësuar mbi parimet rindërtuese dhe organizuese të një vendi me kushtetutë, liri, shekullarizëm dhe administrim civil vendor?

Përgjigjen e detajuar kësaj pyetjeje kërkimore e kam dhënë përmes analizës së kualitetit të nacionalizmit, shpjegimit të kushteve të përgjithshme të dështimit të shtetit të parë modern, respektimit të kushtetutshmërisë dhe shekullarizmit, si kushte të panegociueshme për mbijetesën dhe përforcimin në unitet të një shteti modern ndër shqiptarë.

Rasti i Rilindjes Kombëtare Shqiptare, si rilindje e vështirë e një populli të privuar nga aksesit në arsimim dhe kulturën e lartë të vetë nationit, dikur pjesë e Europës, në fillim të shekullit XX, mbarsur edhe me injektme të fuqishme të kulturës së zhvilluar nga Perandoria Otomane, mund të shpjegohet me ndarjen që profesori me origjinë malaziasë i Universitetit të Oksfordit, John Plamentaz, u ka bërë në një studim të vetin dy tipave të nacionalizmit. Sipas ndarjes së tij kemi: a) nacionalizmin e lindur në Europën Perëndimore (rastet e

bashkimit të Gjermanisë dhe të Italisë), b) dhe nacionalizmin në Europën Lindore, ku hyn edhe Ballkani¹⁷ dhe rasti i Shqipërisë, më i ndërlikuari në këtë anë për shkak të veçantive. Plamentaz-i e shihte nacionalizmin perëndimor si relativisht të mirë dhe të këndshëm dhe llojin lindor si të neveritshëm dhe të dënuar me neveri nga kushtet që e krijuan atë.

Nacionalizmi perëndimor, sipas tij, vepronte në emër të kulturave të larta e të zhvilluara mirë, të centralizuara normativisht dhe të pajisura me një klientelë popullore mjaft mirë të përcaktuar: gjithçka që kërkohej ishte vetëm përshtatje në situatën politike dhe në kufijtë ndërkombëtarë, në mënyrë që t'u siguronin këtyre kulturave, folësve dhe praktikuesve të tyre të njëjtën mbrojtje të qëndrueshme si ajo që gëzonin tashmë rivalët e tyre.¹⁸ Plamenatz-i shpjegon se lindja zhvillimi, zbatimi i nacionalizmit edhe në vendet e Europës Lindore kalon përmes revolucionit dhe diplomacisë, në të njëjtën masë sikurse edhe realizimi i nacionalizmit perëndimor. Por, sipas tij, çështja nuk mbaroi me kaq: ky lloj nacionalizmi lindor nuk operoi në emër të një kulture të lartë ekzistuese, të mirëpërcaktuar dhe të kodifikuar, e cila e kishte parambuluar nga ana gjuhësore territorin e vet me aktivitete të qëndrueshme të shkrim-leximit, që nga Rilindja e hershme Europiane, ose që nga shekulli i Reformacionit në Kishës. Ky nacionalizëm ishte aktiv në emër të një kulture të lartë ende jo të kristalizuar siç duhet, një kulture thjesht aspirante në krijimin e lartë. Ai kryesoi, ose u përpoq të kryesonte, në një rivalitet të egër me konkurrentë të ngjashëm, mbi një hartë etnografike kaotike të shumë dialekteve, me aleanca të paqarta historike ose linguo-gjenetike dhe që përfshinte popullsi që sapo kishin filluar të identifikoheshin me këto kultura të

¹⁷ John Plamenatz, *Two Types of Nationalism*, in: *Nationalism, The nature and evolution of an idea*, Eugene Kamenka Editor, Australian National University Press, Canberra 1973, 23-36.

¹⁸ John Plamenatz, *Two Types of Nationalism*, in: *Nationalism, The nature and evolution of an idea*, Eugene Kamenka Editor, Australian National University Press, Canberra 1973, 23- 29; Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Blackwell Publishing, Second Edition, 2006, 96.

larta kombëtare të rishfaqura.

Kushtet objektive të botës moderne i kishin detyruar ata në kohën e duhur, që të identifikoheshin me njërin prej atyre komponentëve. Por, derisa ndodhi kjo, atyre u mungonte baza kulturore e përcaktuar qartë që gëzonin kombet perëndimore.¹⁹ Në çfarë mase qëndron kjo sentencë konkluzive e studimit të Plamenatz-it, e përpunuar nga Gellner-i, për rastin e nacionalizmit shqiptar? Në rastin e Shqipërisë, kultura e lartë arbënore e kohës së Rilindjes u transferua nga Arbëria në Perëndim, te mërgatat, qendrat universitare italiane dhe mbijetoi si gjurmë vetëm në një sferë të lartë të komunikimit të Kishës Katolike, prelatëve katolikë shqiptarë (Gjon Buzuku, Lekë Matrënga, Pjetër Budi, Frang Bardhi, Pjetër Bogdani, Pal Hasi, Andrea Bogdani, Kuvendi i Arbërit²⁰, shkollat fillore në Kurbin, Blinishtë të Zadrimës, Pdhanë) dhe në Kishën Ortodokse (piktorët Onufri dhe i biri i tij, Andrea, Mihali nga Jerma, piktorët anonimë të Kishës së Manastirit të Shën Prodhomit në Voskopojë; Teodor Haxhifilipi (Dhaskal Todri) nga Elbasani, që hartoi një alfabet të posaçëm; Grigor Durrsaku, i cili më 1761 përktheu *Dhiatën e Re*; Kostë Berati, Theodor Kavalioti, nxënës i shkollës së Voskopojës, që më 1779 botoi edhe fjalorin greqisht-arumanisht-shqip; Grigor Gjirokastriti, që në vitet 1930 botoi *Dhiatën e Re*²¹), por në masën e popullsisë së Arbërisë së shtrënguar në shtypje, ajo erdhi gradualisht, fillimisht e deformuar, më pas kaloi në harresë dhe, në fund, në

¹⁹ John Plamenatz, *Two Types of Nationalism*, in: *Nationalism, The nature and evolution of an idea*, Eugene Kamenka Editor, Australian National University Press, Canberra 1973, 30, 31, 33-34; Ernest Gellner, *Nations and Nationalism...*, 97.

²⁰ Shih Robert Elsie, *A biographical Dictionary of Albanian History*, I.B. Tauris in association with The Center fo Albanian Studies, London-New York 2013, 30-31, 44, 56, 66-67, 299-300; Odette Marquet, *Pjetër Bogdani, Letra dhe dokumente*, shtëpia botuese “At Gjergj Fishta”, Shkodër 1997, 9-26; *Historia e Shqipërisë*, vëllimi I, Tiranë 1959, (Grup autorësh: Aleks Buda, Frano Prendi, Hasan Ceka, Injac Zamputi, Kristo Frashëri, Selim Islami, Skënder Anamali, Stavri Naçi, Stefanaq Pollo, Zija Shkodra), 324- 327, 364-365, 373-384.

²¹ Zija Shkodra, *Qyteti shqiptar gjatë Rilindjes Kombëtare*, Akademia e Shkencave e RPS-së së Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë 1984, 75.

shndërrim. Ajo kulturë do të rishfaqet sporadikisht vetëm në dekadat e para të shekullit XIX, nën ndikimin edhe të ngjarjeve në Europën Perëndimore; do të përhapet me kujdes nga dekada e fundit e të njëjtit shekull, sërisht mbi të njëjtat qendra mbijetuese dhe si kulturë që ofronte shpresën rilindëse për të gjithë pjesën tjetër të kombit në përgjumje dhe në orbitat e kulturave të huaja të imponuara përgjatë vetmisë. Në mjedisin mjaft të ndërlikuar të krahinave të palidhura me njëra-tjetrën, të dialekteve dhe nëndialekteve, religjioneve të ndryshme, rilindësit filluan të kryejnë identifikimet dhe të saktësojnë bazat e përbashkimit linguistik, arsimor, kulturor dhe t'i thërrasin kujtimin të një kohe kur Arbënia ishte pjesë e Rilindjes Europiane dhe e Rezistencës së shekullit XV. Thënë ndryshe, një punë e kujdesshme dhe e vazhdueshme në një terren delikat, një inxhinieri kulturore shumë e ndërlikuar për rivendosjen e disa vektorëve kulturorë, dialektorë dhe zakonorë në një drejtim të përbashkët, me qëllim që të arrihej të nesërmen, në momentin e përshtatshëm kur liria të shfaqej, ajo marrëdhënie e ngushtë midis shtetit dhe kulturës, e cila është thelbi i nacionalizmit.

Është kjo arsyeja, që studiuesit më në zë të historisë së kulturës kanë arritur në përfundimin, se liturgjia dhe letërsia kishtare shqipe e kohëve të Buzukut, Budit, Bardhit, Bogdanit ishte ajo që shpëtoi gjuhën shqipe nga rreziku i asimilimit, bastardimit tërësor të huaj dhe e futi atë sërisht në rrugën e një gjuhe dhe letërsie të shkruar.²² Dhe pikërisht këtë fill kapën rilindësit e shekullit XIX, për rivendosjen në një drejtim të vektorëve kulturorë të nacionalizmit shqiptar.

Ashtu si popullsitë e tjera të Europës Lindore dhe Juglindore, edhe popullsia shqiptare në këtë kohë gjendej ende e mbyllur brenda besnikërive komplekse të shumëfishta të farefisnisë, territorit dhe fesë. Dhe rilindësve e shtetformuesve shqiptarë, për t'i vendosur ato në përputhje me imperativin nacionalist, iu deshën më shumë se disa beteja për ta kornizuar në një bosht identitar dhe me mjaft diplomaci me fuqitë e huaja, për ta bërë të njohur përmasën territoriale të popullit

²² Zija Shkodra, *Qyteti shqiptar...*, 74.

shqiptar, të drejtën e tij për shtetësi. Rilindjes Kombëtare Shqiptare dhe përfaqësuesve të shtetit të porsaformuar iu desh të përballeshin edhe me mbrojtjen e popullsisë shqiptare të dëbuar nga trojet etnike, me shmangien e asimilimeve dhe politikat ndërhyrëse të fuqive ballkanike, posaçërisht të Perandorisë Osmane. Por, mbi të gjitha, rilindësve dhe shtetformuesve iu desh të përballeshin me kundërshtinë e dhunshme ndaj shtetit dhe nacionit, kuptuar si *rizgjim identitar* në një kontinent të përfshirë në modernitet dhe industrializim, të segmenteve prootomane të shoqërisë dhe klasës së bejlerëve vendas. Ato segmente, në këtë agim ndryshimesh në Europë dhe në Shqipëri, këmbëngulën të ndiqnin modelin oriental të sundimit dhe të mbartnin një identitet të ndryshëm në raport me popullsinë tjetër të Shqipërisë, që përkrahu independencën, europianizimin dhe shekullarizimin e shtetit në kufijtë nacionalë.

Plamenatz-i i koncepton zhvillimet e nacionalizmit në vendet e Europës Lindore, të tillë siç është Shqipëria, rast i veçantë i kësaj ane, si zhvillime të brendshme të shoqërive respektive, ndërkohë që *skema e tipologjive* dhe e *sistemeve referuese* të Gellner-it e lënë këtë ndarje mes Europës Perëndimore dhe Lindore, brenda linjës 2 dhe 4, por mban hapur interferencën edhe të faktorit të diasporës nacionaliste, si një nënloj i rëndësishëm, si fakt historik i spikatur, që në rastin e nacionalizmit shqiptar luajti një rol bazë në formësim, orientim, shtetformim, diplomaci dhe mbështetjen e minorancave të filluara të kulturës së lartë vendase. Këtë e themi, pasi *diaspora nacionaliste* e Shqipërisë luajti një rol të jashtëzakonshëm në trajtimin e problemeve të ringjalljes kulturore dhe identitare, pikasjen e territorit nacional, mbrojtjen diplomatike, transformimin shoqëror dhe ekonomik të Shqipërisë dhe shtetndërtimin. Fundi i Luftës së Parë Botërore ka qenë një kohë dramatike për Shqipërinë, për shkak të largimit nga skena gjeopolitike europiane e Perandorisë Austro-Hungareze. Për Shqipërinë u krijuan dy vakuume të menjëhershme: së pari, ai i brendshmi, institucional, për pjesën më të madhe të territorit, që për gati tre vjet u administrua nga austriakët; së dyti, në bisedimet për paqe Shqipëria nuk do të kishte më një zë të kualifikuar dhe besnik

pro saj brenda Fuqive të Mëdha vendimmarrëse.

Italia, e rreshtuar përkrah vendeve fituese të Antantës, për një numër arsyesh të shpjeguara në këtë punim, por që ana jonë janë gjurmuar e shpjeguar në një studim tjetër mbi kohën 1918-1925²³, nuk mundej dhe nuk do ta luante dot në mënyrë të qëndrueshme, serioze dhe të vërtetë, një rol të tillë pro Shqipërisë, çështjes së saj kombëtare. Mirëpo dhënia e së drejtës së kontrollit ushtarak italian mbi Shqipërinë nga ana e Këshillit të Lartë të Antantës do t’u mundësojë shqiptarëve një lloj mbrojtjeje, do të shmangë në një masë të madhe përsëritjen e skenave pushtuese të Serbisë dhe Greqisë në vendin tonë dhe do t’u mundësojë forcave nacionaliste të fillojnë procesin e ripërtëritjes së shtetit, institucioneve, restaurimit të legalitetit të paraluftës dhe dërgimit të përfaqësisë diplomatike në Konferencën e Paqes në Paris.

Përvoja e palavdishme ehlikjamiste dhe esadiste mbetej veç një kujtim i hidhur i një kohe të shkuar, ndërkohë që tri vitet e administrimit të A-H-së në 2/3 e Shqipërisë, të Italisë dhe Francës në jug të vendit, autonomia administrative e kulturore që gëzuan shqiptarët nën këto kontrole kishte lënë gjurmët e veta në strukturimin e nacionalizmit dhe restaurimin e administratës publike shqiptare. Edhe pse vitet e ardhshme do të jenë një sfidë e vërtetë në aspektin shtetformues për elitën nacionaliste, në planin e brendshëm dhe atë ndërkombëtar bashkësia nacionale që do të duhej të drejtohej nga kjo udhëheqësi, pati një fthillim të ndryshëm në aspektin e vetëdijes mbi përkatësinë dhe në pranimin më të madh të parimeve, mbi të cilat do të duhej të rithemelohej marrëdhënia ndërshtetërore. Nacionalizmi tanimë, në mënyrë të qartë, po mbështetej gjithnjë e më shumë mbi parimet e elitës së *kulturës së lartë*. Vetë esadistët, të mbetur tanimë pa liderin e tyre (i cili u pengua të hynte në Shqipëri prej italianëve, të vendosur tanimë në pozita të forta kundër tij),

²³ Romeo Gurakuqi, *Versailles Order and making Albania 1918-1925*, (manuscript) forthcoming, 2025; Romeo Gurakuqi, Romeo Gurakuqi, *Shqipëria dhe çështja shqiptare pas Luftës së Parë Botërore, 1918-1921*, UET Press, Tiranë 2013.

aplikuan transformizëm, përshtatje me rrethanat e reja dhe në ndarjen e re politike brenda vendit u pozicionuan përkrah forcave konservatore të bejlerëve të ish-perandorisë, duke gjetur në figurën e Ahmet bej Zogollit liderin e tyre, i cili startoi gradualisht, fillimisht në prapaskenë dhe më pas hapur, udhën e ndërtimit të një legaliteti të ri institucional, që përmbyste kornizat e kongreseve nacionale të Durrësit (dhjetor 1918) dhe të Lushnjës (janar 1920), për të ngritur një të ri rreth vetes të tij (nga dhjetori i vitit 1924 me restaurimin e pushtetit të tij personal me ndihmën e Serbisë).

Përndryshe, elita e europianizuar e kulturës së lartë/diaspora nacionaliste/rrethet katolike të veriut/ nationalistët e Toskërisë në vitet 1918-1924 punuan me vendosmëri për ripërtëritjen e Shqipërisë mbi kornizat e nëntorit 1912, Principatës së Shqipërisë më 1914, mishëruar në linjën ringritëse të dy kongreseve të pasluftës që i përmendëm më lart, me një shpresë dhe mision për rikthimin e legalitetit të mirëfilltë me Princin Vid, ose pasardhësit e tij në krye të shtetit, si garantë të përforsimit të një shteti dhe nacioni të ripërtërirë europian.

Ky ka qenë i gjithë thelbi i ballafaqimeve politike në vitet 1920-1924, fundi i së cilës ishte një humbje për elitën demokratike europianiste dhe mbisundim i forcave konservatore, edhe të esadistëve të transformuar, ndërkohë që vetë Esati ishte larguar fizikisht nga skena. Por edhe pse ato ia dolën të vendosin nën kontroll shtetin dhe vendin në dhjetorin e vitit 1924, pas dhunës së ashpër që ushtruan përkundër elitës politike dhe shtresave shoqërore e kulturore që përkrahën shndërrimin demokratik të vendit (shtypja e Kryengritjes së Dukagjinit 1926), pas vitit 1928 edhe konservatorët ish-esadistë u detyruan të kopjojnë modelet e tyre ideale të formësimit të nacionit mbi konturet e albanianizmit, shekullarizmit dhe europianizmit. Tanimë do të krijohej një mbretëri e re, së bashku me një legalitet të ri mbretëror në krye të shtetit, por ndryshe nga esadistët dhe fillesa politike e shumë prej personazheve politike mbështetëse, në rrjedhën e viteve 1930 Shqipëria do të formësohet si shtet me stabilitet, administratë të rregullt, program kombëtar arsimimi, me një sërë

politikash modernizuese dhe perëndimore dhe me Turqinë e përjashtuar nga ndërhyrja në punët e brendshme të Shqipërisë.